

बीउ विजनको नमुना सङ्कलन गर्ने कार्यविधि, २०७३

(नेपाल सरकारबाट स्वीकृत मिति: २०७३/५/१५)

प्रस्तावना : बीउ विजनको नमुना परीक्षणबाट प्राप्त नतिजाको आधारमा सम्पूर्ण लटको गुणस्तर यकिन गरिने हुनाले नमुना सङ्कलनको कार्य विधिपूर्वक गर्नु पर्ने र देशैभर अन्तरराष्ट्रिय रुपमा मान्य हुने खालको एउटै नमुना संकलन पद्धति कार्यान्वयनमा ल्याउन बाञ्छनीय भएकोले, राष्ट्रिय बीउ विजन समितिले यो कार्यविधि बनाएको छ ।

१. **संक्षिप्त नाम र प्रारम्भ :** (१) यो कार्यविधिको नाम “बीउ विजनको नमुना सङ्कलन गर्ने कार्यविधि, २०७३” रहेको छ ।
(२) यो कार्यविधि नेपाल सरकारबाट स्वीकृत भएको मितिदेखि लागू हुनेछ ।
२. **परिभाषा :** विषय वा प्रसङ्गले अर्को अर्थ नलागेमा यस निर्देशिकामा, -
 - (क) “ऐन” भन्नाले बीउ विजन ऐन, २०४५ सम्भन्तु पर्छ ।
 - (ख) “नियमावली” भन्नाले बीउ विजन नियमावली, २०६९ सम्भन्तु पर्छ ।
 - (ग) “कार्यविधि” भन्नाले बीउ विजनको नमुना सङ्कलन गर्ने कार्यविधि, २०७३ सम्भन्तु पर्छ ।
 - (घ) “विभाग” भन्नाले कृषि विकास मन्त्रालय अन्तर्गतका सम्बन्धित विभागहरू सम्भन्तु पर्छ ।
 - (ङ) “नियमनकारी निकाय” भन्नाले ऐन तथा नियमावली कार्यान्वयनसंग सरोकार राख्ने केन्द्र, कार्यालय, वा अन्य सरकारी निकाय सम्भन्तु पर्छ ।
 - (च) “बीउ विजन व्यवसायी” भन्नाले बीउ विजन उत्पादन, प्रशोधन तथा बिक्री वितरणमा संलग्न हुने कुनै व्यक्ति, संस्था वा निकायलाई सम्भन्तु पर्छ ।
 - (छ) “प्रयोगशाला” भन्नाले बीउ विजन ऐन, २०४५ को दफा ९ तथा बीउ विजन नियमावली, २०६९ को परिच्छेद ६ बमोजिम स्थापना भएको बीउ विजन प्रयोगशालालाई सम्भन्तु पर्छ ।
 - (ज) “नमुना” भन्नाले सम्पूर्ण बीउको लटलाई प्रतिनिधित्व गर्ने गरी तयार पारिएको बीउको सानो परिमाणलाई सम्भन्तु पर्छ ।
 - (झ) “ऐन प्रयोजन” भन्नाले बीउ विजनको लट संकास्पद लागि ऐन बमोजिम कानूनी कारवाही अगाडी बढाउनु पर्ने अवस्था सम्भन्तु पर्छ ।
३. **नमुना सङ्कलन गर्ने प्रक्रिया :** (१) बीउ विजनको प्राथमिक नमुना दफा ४ मा उल्लेख भएअनुसारको संख्यामा सङ्कलन गर्नु पर्छ । ऐन प्रयोजनको लागि नमुना सङ्कलन गर्दा बीउ विजन धनीलाई अनुसूची-१ अनुसारको सूचना दिनु पर्नेछ, तर अन्य प्रयोजनका लागि बीउ विजन धनीलाई नमुना सङ्कलनको सूचना दिनु पर्ने अनिवार्यता रहने छैन ।
 - (२) प्रयोगशालामा परीक्षणको लागि बीउ विजनको नमुना पठाउँदा नमुनासंगै अनुसूची-२ अनुसारको पत्र र अनुसूची-३ अनुसारको नमुना विवरण फाराम भरी संलग्न राख्नु पर्नेछ ।
 - (३) ऐन प्रयोजनका लागि नमुना सङ्कलन गरेको अवस्थामा अनुसूची-४ बमोजिमको फाराम समेत भरी परीक्षण प्रतिवेदन प्राप्त नहुँदासम्म सो लटको बीउ विजन बिक्री वितरणमा रोक लगाउने व्यवस्था मिलाउनु पर्नेछ ।
 - (४) प्रयोगशालामा परीक्षणको लागि पठाइने बीउ नमुनाको न्यूनतम तौल अनुसूची-५ मा उल्लेख भए अनुसार हुनेछ ।
 - (५) बीउ विजनको नमुना लिनु पूर्व बीउ विजनको लट विधिपूर्वक कायम भए नभएको अनुसूची-६ बमोजिम चेक जाँच गर्नु पर्नेछ ।
४. **बीउ परीक्षणको लागि नमुना सङ्कलन गर्ने दर :** नमुना परीक्षणबाट निस्किएको नतिजाले बीउको पूरा लटको गुणस्तर बारे जानकारी दिनु पर्ने भएकाले बीउको सम्पूर्ण लटलाई प्रतिनिधित्व हुने गरी नमुना लिनु पर्छ । बीउ भण्डारणको अवस्था अनुसार निम्न दरमा बीउको नमुना सङ्कलन गर्नु पर्छ ।

(१) धन्सार, खलियान, तथा प्रशोधन कारखाना (१०० के.जी.भन्दा बढीको थैला वा भाँडा समेत) मा थुपारेको बीउको लटबाट लिईने प्राथमिक नमुनाको न्यूनतम संख्या निम्नानुसार हुनु पर्छ ।

लटमा भएको बीउको परिमाण	न्यूनतम प्राथमिक नमुना संख्या
५०० के.जी.सम्म	कम्तिमा ५ प्राथमिक नमुना
५०१ देखि ३,००० के.जी.सम्म	प्रत्येक ३०० के.जी.मा १ तर कम्तिमा ५ वटा
३,००१ देखि २०,००० के.जी.सम्म	प्रत्येक ५०० के.जी.मा १ वटा तर कम्तिमा १० वटा
२०,००१ के.जी.देखि माथि	प्रत्येक ७०० के.जी.मा १ वटा तर कम्तिमा ४० वटा

(२) पन्ध्रदेखि सय के.जी.सम्म तौल भएको बोरा वा अन्य भाँडोमा राखेको बीउको लटबाट लिईने प्राथमिक नमुनाको न्यूनतम संख्या निम्नानुसार हुनु पर्छ ।

प्रत्येक लटमा बीउ राखेको भाँडोको संख्या	न्यूनतम प्राथमिक नमुना संख्या
१ देखि ४ भाँडोमा	प्रत्येक भाँडोबाट ३ प्राथमिक नमुना
५ देखि ८ भाँडोमा	प्रत्येक भाँडोबाट २ प्राथमिक नमुना
९ देखि १५ भाँडोमा	प्रत्येक भाँडोबाट १ प्राथमिक नमुना
१६ देखि ३० भाँडोमा	कूल १५ प्राथमिक नमुनाहरू
३१ देखि ५९ भाँडोमा	कूल २० प्राथमिक नमुनाहरू
६० वा सोभन्दा बढी भाँडोमा	कूल ३० प्राथमिक नमुनाहरू

(३) बीउलाई सानो कागजको खाम, अरू किसिमको सानो पाकेट, थैला वा बट्टामा प्याक गरिएको अवस्थामा (भाँडाको क्षमता १५ के.जी.भन्दा कम भएमा) सबै भाँडामा रहेको बीउको परिमाणलाई जोड्ने । जोडेर आएको परिमाणलाई प्रति १०० के.जी. बराबर एक भाँडो मानी उपदफा (२) मा उल्लेख गरिए बमोजिमको संख्यामा प्याकेट नै प्राथमिक नमुनाको रूपमा लिनु पर्छ । यसरी लिइएका प्याकेटहरूको अक्रमबद्ध ढङ्गले (न्याण्डम्ली) मुख खोली नमुना लिने साधन वा हात प्रयोग गरेर आवश्यक परिमाणमा नमुना भिक्नु पर्छ । यदि बीउको बिक्री वितरण तौलको आधारमा नभई संख्याको आधारमा गरिन्छ भने प्याकेटमा उल्लेख गरिएको संख्यालाई जोडी २०,००,००० (बीस लाख) बीउ बराबर हुन आउने प्याकेटको संख्यालाई एक भाँडो मानी नमुना लिन सकिन्छ ।

५. नमुनाका किसिम : नमुनाका किसिम देहाय बमोजिम हुनेछन्:-

(१) **प्राथमिक नमुना** : हरेक लटको बीउ संचय गरी राखिएको विभिन्न भाँडा (जस्तै: घ्याम्पो, भकारी, बोरा), खलियान, धन्सार, आदिको विभिन्न ठाउँ र गहिराईबाट लिइएको छुट्टाछुट्टै नमुनालाई प्राथमिक नमुना भनिनेछ ।

(२) **सम्मिश्रित नमुना** : एकैनासको प्राथमिक नमुनालाई एक ठाउँमा मिसाएर तयार गरिएको नमुनालाई सम्मिश्रित नमुना भनिनेछ ।

(३) **परीक्षणार्थ पठाईने नमुना** : सम्मिश्रित नमुनाबाट विधिपूर्वक अनावश्यक परिमाण हटाई परीक्षणको लागि आवश्यक परिमाण मात्र राखिएको नमुनालाई परीक्षणार्थ पठाईने नमुना भनिनेछ ।

(४) **कार्य नमुना/परीक्षण गर्ने नमुना** : प्रयोगशालामा प्राप्त नमुनालाई विभिन्न किसिमको बीउ मिसाउने तथा भाग लगाउने उपकरण (डिभाइडर) को प्रयोग गरी परीक्षणको लागि आवश्यक परिमाणमा तयार पारेको नमुनालाई कार्य नमुना वा परीक्षण गर्ने नमुना भनिनेछ । यसै नमुनाबाट प्रत्येक लटको गुणस्तर पत्ता लगाउन बीउ विश्लेषण गरिनेछ ।

६. नमुना लिने साधनहरू र प्रयोग गर्ने तरिका : नमुना लिने साधन तथा प्रयोग गर्ने तरिका देहाय बमोजिम हुनेछन्:-

(१) स्याम्पलिङ्ग स्टिक

(क) यी औजारहरूमा स्याम्पलिङ्ग ट्रायर, प्रोव/स्लिभ टाईप ट्रायर, तथा स्पाईरल ट्रायरहरू पर्छन् ।

(ख) स्याम्पलिङ्ग स्टिकमा दुईवटा खोक्रो ट्युब हुन्छन् । भित्रको खोक्रो ट्युब बाहिरको ट्युबसँग हल्का रूपमा टाँसिएको हुन्छ र दुईवटा ट्युबको बीचमा बीउ वा अन्य अवान्छित पदार्थ छिर्न नसक्ने किसिमबाट बनाइएको हुन्छ ।

(ग) स्याम्पलिङ्ग स्टिकको भित्री खोक्रो ट्युबको व्यासको नाप कम्तिमा २५ मिलिमिटर हुनु पर्छ ।

- (घ) बाहिरी ट्युवको एकातिर अत्यन्त तिखो चुच्चो हुन्छ भने अर्कोतिर भित्री ट्युवलाई घुमाउन मिल्ने ट्यान्डल हुन्छ ।
- (ङ) दुवै ट्युवमा खण्डित प्वालहरू हुन्छन्, जुन प्वालहरू ट्यान्डल घुमाएर बन्द वा खोल्न सकिन्छ ।
- (च) बीउ भएको भाँडो या थुप्रोबाट नमुना लिन यी ट्रायरहरू तेर्सो वा ठाडो वा कोण पारेर घुसानु पर्छ । चुच्चो घुसार्दा ट्युवका प्वालहरू बन्द हुनु पर्छ । ट्युव भित्र बीउ पस्नको लागि ट्युव घुसारी सकेपछि प्वालहरू खोल्ने तथा बन्द गर्ने गर्नु पर्छ । यसरी ट्युवका प्वालहरू खोल्ने र बन्द गर्ने कार्य आवश्यकता अनुसार गर्नु पर्ने हुन्छ ।
- (छ) बीउ नोक्सान नहुने किसिमले प्वालहरू बन्द गरेर मात्र ट्रायर फिक्नु पर्छ । यसरी फिकेको प्राथमिक नमुनालाई प्लास्टिकको थैलामा छुट्टाछुट्टै राख्नु पर्छ ।
- (ज) काम गर्नु अघि र पछि स्याम्पलिङ्ग स्टिक राम्रोसँग सफा गर्नुपर्छ ।

(२) नोब ट्रायर वा डायनामिक स्पियर

- (क) यी ट्रायर विभिन्न आकार र लम्बाईका हुन्छन् ।
- (ख) यस किसिमको ट्रायरमा खोक्रो र भित्री भाग चिप्लो तथा चिल्लो भएको एउटा मात्र ट्युव हुन्छ जस्को एकापट्टि बीउ छिर्ने लामो प्वाल हुन्छ ।
- (ग) खोक्रो ट्युवमा एकातिर तिखो चुच्चो हुन्छ भने अर्कोतिर ट्यान्डल हुन्छ ।
- (घ) यसको प्रयोग गर्दा प्वाललाई तलतिर पारी ३० डिग्रीको कोण बनाई बोरामा घुसाने र भित्री भागमा पुगी सकेपछि १८० डिग्रीको कोणमा घुमाएर प्वाल भएको भागलाई माथितिर फर्काउने ताकि प्वालबाट बीउ छिरी खोक्रो ट्युव हुँदै ट्यान्डलमा भएको प्वालबाट भाँडोमा खसोस् ।

(३) हात : माथि उल्लिखित औजारहरू उपलब्ध नभएमा, वा औजार सफा नभएमा, वा आपसमा टाँसिने खालको बीउको नमुना लिनु पर्ने भएमा हातले नमुना लिने विधि उपयुक्त मानिन्छ । यसमा हातको औंला टम्म पारी बोरा वा भाँडाभित्र घुसाने र मुट्टी कसेर नमुना लिने र मुट्टी कस्सिएकै अवस्थामा बीउ नखसालिकन बाहिर निकाल्नु पर्छ । यदि हातले नभ्याउने भाँडा छ भने केही बीउलाई खन्याएर नमुना लिन सकिन्छ ।

७. नमुना लिने तथा तयार गर्ने विधि :

(१) प्राथमिक नमुना लिने तरिका

- (क) बीउ सञ्चय गरेको कुनै पनि भाँडो, बोरा वा थुप्रो/रासबाट प्राथमिक नमुना लिँदा प्रत्येक ठाउँबाट उत्तिकै परिमाणमा बीउ फिक्नु पर्छ ।
- (ख) बोरा वा अन्य भाँडोमा सञ्चय गरेको बीउको लटबाट नमुना लिँदा बोरा वा भाँडो नछानिकन प्राथमिक नमुनाहरू फिक्नु पर्छ ।
- (ग) खलियान, धन्सार, भकारी, आदिबाट बीउको नमुना फिक्दा विभिन्न ठाउँ तथा गहिराईबाट ट्रायर वा हातले प्राथमिक नमुना फिक्नु पर्छ ।
- (घ) प्रशोधनको बेला नमुना लिँदा बीउ नउछिट्टिने गरी थापिएको भाँडोमा भर्दै गरेको बीउ नमुनाको रूपमा लिनु पर्छ । एक नमुना पछि अर्को नमुना फिक्ने समयको अन्तर एउटै पार्नु पर्छ । हरेक प्राथमिक नमुनामा उत्तिकै परिमाणमा बीउ फिक्नु पर्छ ।
- (ङ) हरेक प्राथमिक नमुना निकाली सकेपछि राम्रोसँग अध्ययन वा जाँच गर्नु पर्छ । यस्तो जाँचमा प्राथमिक नमुनाको रंग वा अन्य कुराहरू फरक देखिएमा त्यस्ता नमुनालाई छुट्टै पोका पारी परीक्षणको लागि बीउ परीक्षण प्रयोगशालामा पठाउनु पर्छ । यसरी परीक्षण गर्दा गुणस्तर फरक पाइएको खण्डमा त्यस्तो नमुना निकालिएको बीउका बोरा वा भाँडोहरूलाई सो लटबाट हटाउनु पर्ने हुन्छ ।
- (च) मसिनो बीउ सानो तथा चिस्यान नछिर्ने भाँडोमा सञ्चय गर्नु पर्ने अवस्थामा बीउको भाँडो बन्द गर्नु अगावै नमुना लिनु पर्छ । अन्यथा, धेरै भाँडा छेड्नु वा प्वाल पार्नुपर्ने हुन्छ । प्वाल नै पारेर नमुना फिकेको खण्डमा त्यसरी परेको प्वाललाई मजबुतसँग बन्द गर्नु पर्छ वा अर्को भाँडोमा खन्याई बन्द गर्नु पर्छ । यदि बीउ प्लास्टिक लेमिनेटेड व्यागमा राखी सिल गरिसकेको छ भने बोराको मुख खोल्न लगाई नमुना लिएपछि मुख बन्द गर्ने वा अर्को थैलामा खन्याउने गर्नु पर्छ ।
- (छ) एक आपसमा टाँसिने वा राम्रोसँग सफा नभएको बीउ छ भने हातले प्राथमिक नमुना लिनु पर्छ ।

(२) **सम्मिश्रित तथा परीक्षणार्थ पठाइने नमुना तयार गर्ने तरिका**

- (क) उपदफा (१) मा उल्लिखित तरिका बमोजिम बीउको एउटा लटबाट भिकेका प्राथमिक नमुनाहरू एकनासका देखिन्छन् भने एकै ठाँउमा थुपारेर सम्मिश्रित नमुना बनाउनु पर्छ ।
- (ख) परीक्षणार्थ पठाइने नमुना तयार गर्नु अघि सम्मिश्रित नमुनालाई राम्ररी मिसाउनु पर्छ । मेकानिकल डिभाईडर उपलब्ध छ भने मिसाउने र भाग लगाउने काम एकसाथ गर्न सकिन्छ । परीक्षणार्थ पठाइने नमुनाको तौल तोकिए बमोजिम वा सो भन्दा केही बढी हुन सक्छ । मेकानिकल डिभाईडरमा भाग लगाउने कार्य तबसम्म जारी राख्नु पर्छ जबसम्म एक भागमा आफूलाई आवश्यक परेको जति वा सो भन्दा केही बढी बीउ आउँछ । मेकानिकल डिभाईडरको अभावमा रैण्डम कप वा स्पुन मेथड वा मोडिफाईड हेन्ड हाल्भिङ्ग मेथडबाट पनि परीक्षणार्थ पठाइने नमुना तयार गर्न सकिन्छ ।
- (ग) खण्ड (क) र (ख) मा उल्लिखित साधनहरूको अभावमा सम्मिश्रित नमुनालाई आधा आधा भागमा विभाजन गर्ने र मिसाउने तरिकाबाट पनि परीक्षणार्थ पठाइने नमुना तयार गर्न सकिन्छ । यस तरिकामा सर्वप्रथम सम्मिश्रित नमुनालाई दुई भाग, अनि चार भाग, आठ भाग, र सकिन्छ भने सोह्र भागमा विभाजन गर्नु पर्छ । अब एक भाग लिने र अर्को भाग हटाउने गर्दै गई कूल परिमाणलाई आधा आधा बनाउनु पर्नेछ । नमुनाको तौल आफूलाई चाहिने जति नहुँदासम्म यो प्रक्रिया निरन्तर जारी राख्नु पर्नेछ ।
- (घ) परीक्षणार्थ पठाइने नमुना तयार भैसकेपछि त्यसलाई एकापट्टि पठाउनेको नाम ठेगाना तथा अर्कोपट्टि बीउ प्राप्त गर्ने प्रयोगशालाको नाम ठेगाना लेखिएको कपडाको थैलोमा प्याक गरी अनुसूची-३ मा दिइएको नमुना विवरण फाराम भरी नमुनासंगै बीउ विजन परीक्षण प्रयोगशालामा तत्काल पठाउनु पर्नेछ ।

(३) **ऐन प्रयोजनको लागि नमुना तयार गर्ने तरिका**

- (क) ऐन प्रयोजनको लागि बीउको नमुना सङ्कलन योग्यता पुगेका सरकारी कर्मचारी मध्येबाट तोकिएका बीउ विजन नमुना सङ्कलकले मात्र गर्नु पर्नेछ ।
- (ख) परीक्षणार्थ पठाइने नमुना तयार गर्दा सम्मिश्रित नमुनालाई तीन बराबर भागमा विभाजन गरी तीनवटा उपनमुनाहरू तयार गर्नु पर्नेछ ।
- (ग) यसरी विभाजन गरिएको प्रत्येक उपनमुनाको तौल अन्य अवस्थामा बनाइएको परीक्षणार्थ पठाइने नमुनाको लागि तोकिए बमोजिम हुनु पर्छ र निर्धारित विधि वा ढाँचा बमोजिम बीउको प्रत्येक नमुनालाई कपडाको थैलामा बन्द गरी सिलबन्दी गर्नु पर्नेछ ।
- (घ) नमुना सिलबन्दी गर्नुभन्दा अगाडि बीउ विजन नमुना सङ्कलकले बीउ विजन विश्लेषकलाई पठाउन बीउ विजन नियमावली अनुसार निवेदन तयार गर्नु पर्नेछ ।
- (ङ) यसरी तयार गरिएको तीनवटा उपनमुनाहरू मध्ये एउटा सम्बन्धित बीउ विक्रेता वा डिलरलाई र दोस्रो केन्द्रिय बीउ विजन परीक्षण प्रयोगशालालाई उपलब्ध गराउनु पर्नेछ भने तेस्रो उपनमुना बीउ विजन नमुना सङ्कलकले नै राख्नु पर्नेछ ।
- (च) यी उपनमुनाहरू पोको पारिएको कपडाको थैलामा लाहाछाप लगाउनु पर्नेछ । लाहाछाप लगाइएको नमुना विश्लेषणको लागि छुट्टै साधन वा भरपदो व्यक्तिबाट केन्द्रिय बीउ विजन परीक्षण प्रयोगशालामा पठाउनु पर्नेछ ।
- (छ) यदि बीउ विजन नमुना सङ्कलकसंग उक्त बीउको नमुना भण्डारण गर्न वातावरण नियन्त्रित भण्डारको व्यवस्था छैन भने उसले आफ्नो प्रतिरक्षाको लागि राखेको नमुना (गार्ड नमुना) लाई पूर्णतया जिम्मामा हुने गरी केन्द्रिय बीउ विजन परीक्षण प्रयोगशालामा पनि राख्न सक्नेछ ।

८. **नमुना सङ्कलनको लागि आवश्यक पर्ने सामग्रीहरू** : नमुना सङ्कलनका लागि नमुना सङ्कलकसंग देहाय बमोजिमका सामग्रीहरू हुनु पर्छ :-

- (क) ट्रायर,
(ख) नमुना लिने कपडा/प्लाष्टिकको भोलाहरू,
(ग) सम्मिश्रित नमुना बनाउन चहिने भाँडो वा प्लाष्टिकको सिट,
(घ) चिस्थान परीक्षणको लागि नमुना राख्न प्लाष्टिकको भोला,
(ङ) सिलबन्दी गर्न आवश्यक सामानहरू,
(च) संकेतपत्र,
(छ) स्टाप्पर,

- (ज) नमुना विवरण फाराम,
- (झ) लेन्स,
- (ञ) नमुना लिने विधि,
- (ट) रबर व्याण्ड,
- (ठ) मार्कर पेन, पेन्सिल, आदि ।

९. **बीउको नमुना पोका पार्ने, बाँध्ने र सिलबन्दी गर्ने तरिका** : परीक्षणार्थ पठाईने नमुना तयार हुनासाथ निम्न तरिका अवलम्बन गरी नमुनालाई पोका पार्ने, बाँध्ने र सिलबन्दी गर्नु पर्नेछ ।

- (१) यदि बीउको शुद्धता, उमारशक्ति, ओजस, जीवितपना तथा स्वास्थ्य परीक्षण गर्ने हो भने नमुनालाई कपडाको थैलामा प्याक गरी प्रयोगशालामा पठाउनु पर्नेछ ।
- (२) यसरी तयार पारेको नमुनालाई बाक्लो कपडाको भोलाभिन्न राखी मुख राम्रोसँग सिलाई दिनु पर्नेछ ।
- (३) यदि बीउमा चिस्यान कम छ र बीउलाई परीक्षण अगाडि वातानुकूलित अवस्थामा भण्डारण गर्न सकिने निश्चित भए बीउको नमुनालाई प्लाष्टिकको थैलामा पनि पठाउन सकिनेछ ।
- (४) यसरी तयार पारेको पोकामा सिलाई गरेको मुख्य दुई ठाउँहरूमा आवश्यकता अनुसार धागो छोप्ने गरी लाहाछाप लगाई सिलबन्दी गर्नु पर्नेछ । लाहाछापको चिन्ह प्रष्ट देखिने हुनु पर्नेछ ।
- (५) यसरी तयार पारेको पोकाको एकापट्टि प्राप्त गर्ने कार्यालयको पूरा नाम ठेगाना लेख्ने र अर्कोपट्टि पठाउनेको नाम, ठेगाना लेखी हुलाकद्वारा वा कुनै व्यक्ति हस्ते पठाउन सकिनेछ ।
- (६) चिस्यान परीक्षणको लागि छुट्टै नमुना पठाउनु पर्नेछ । चिस्यान परीक्षणको लागि पठाइने नमुनाको दाना पिस्नु पर्ने भए कम्तिमा १०० ग्राम र पिस्नु नपर्ने भए कम्तिमा ५० ग्राम पठाउनु पर्नेछ ।
- (७) चिस्यान परीक्षणको लागि पठाउने नमुनालाई २५० गेजको बाक्लो प्लाष्टिकको थैलामा राखी मुख सिलर वा बत्तीको सहयोगद्वारा चिस्यान नछिर्ने गरी बन्द गर्नु पर्नेछ ।

१०. **प्रयोगशालामा कार्य नमुना बनाउने तरिका** : (१) प्रयोगशालामा बीउ विजनको कार्य नमुना लिने काम बीउ विजन विश्लेषकको रोहवरमा गर्नु पर्नेछ । कार्य नमुना लिई बाँकी रहेको बीउ प्रतिरक्षाको लागि गार्ड स्याम्पलको रूपमा भण्डारण गरेर राख्नु पर्नेछ ।

- (२) प्रयोगशालामा कार्य नमुना बनाउन विभिन्न किसिमका बीउ मिसाउने तथा भाग लगाउने उपकरणहरू प्रयोग गर्न सकिन्छ ।
- (३) उपकरणलाई खोली प्रयोग अघि र पछि हावाको मुस्लोको प्रयोग गरेर सफा गर्नु पर्नेछ ।
- (३) प्रयोगशालामा परीक्षणको लागि पठाइएको नमुनालाई एकनासको बनाउन दुई देखि तिन पटकसम्म मिसाउनु पर्नेछ ।
- (४) त्यसपछि प्रत्येक पटक नमुनालाई उपकरणको सहायताबाट आधा आधा बनाउँदै कार्य नमुना तयार पार्ने एक भाग लिने अर्को भागलाई हटाउने काम गर्नु पर्छ । अनुसूची-५ मा तोकिएको भन्दा केही हल्का बढी तौलमा कार्य नमुना प्राप्त नभइन्जेलसम्म माथि उल्लेख गरिएको प्रक्रियालाई दोहोर्‍याउँदै जानु पर्छ ।
- (५) कार्य नमुना तयार गर्दा दफा १२ मा उल्लिखित तरिकाहरू मध्ये कुनै एकको अवलम्बन गर्न सकिन्छ ।

११. **कार्य नमुना तयार गर्ने प्रयोग गरिने उपकरणहरू र प्रयोग गर्ने तरिका** : कार्य नमुना तयार गर्ने प्रयोग गरिने उपकरणहरू र प्रयोग गर्ने तरिका देहाय बमोजिम हुनेछ:-

(१) यान्त्रिक विभाजन तरिका : टाँसिने प्रकृतिका बीउहरू बोरामा, नमुना लिन प्रयोग गरिने उपकरणमा तथा औजारहरूमा एकआपसमा टाँसिने भएकाले यस्ता प्रकृतिका बीउहरूलाई सफा गर्न, मिसाउन, र नमुना लिन अति कठिन हुन्छ । यस्ता उपकरणहरूले सामान्यतया टाँसिने प्रकृतिको बीउका नमुनालाई करिब दुई भागमा विभाजन गर्दछ ।

(क) कोनिकल (बोइनर टाइप) डिभाइडर :

- (अ) यसमा एउटा बीउ खन्याउने होपर, गेट भल्भ र धेरै साँघुरा खण्डहरू हुन्छन्, जसबाट बीउ उपकरणमा जडान भएको दुईवटा टुटीमार्फत तल थापिएको दुईवटा अलग अलग नमुना जम्मा हुने भाँडाहरूमा जम्मा हुन्छ ।
- (आ) ४४ (२२ वटा च्यानेल र २२ वटा खाली ठाउँ) वटा प्वाल भएको सानो उपकरण गहुँ तथा धानभन्दा सानो आकारको बीउहरूलाई उपयुक्त हुन्छ ।

- (इ) ३८ (१९ वटा च्यानेल र १९ वटा खाली ठाउँ) वटा प्वाल भएको ठूलो उपकरण गर्नु तथा धानभन्दा ठूलो आकारको बीउहरूलाई मिसाउन तथा भाग लगाउनको लागि उपयुक्त हुन्छ ।
- (ई) उपकरणको प्रयोग गर्दा बीउ खस्ने दुबै टुटीहरूमा नमुनाको बीउ जम्मा हुने भाँडा राख्ने ।
- (उ) उपकरणको भल्भ अथवा गेट बन्द छ छैन जाँच गर्ने ।
- (ऊ) प्रयोगशालामा परीक्षणको लागि प्राप्त नमुनालाई होपरमा खन्याउने ।
- (ए) भल्भ अथवा गेटबाट भरेको बीउ पुनः होपरमा खन्याई आधा आधा गर्दै जाने । तोकिएको भन्दा केही हल्का बढी तौलमा कार्य नमुना प्राप्त भए पछि यो कार्य बन्द गर्ने ।

(ख) सेन्ट्रीफ्यूगल (ग्यामेट टाइप) डिभाइडर :

- (अ) कार्य नमुना तयार गर्न उपकरणको होपरमा बीउ राखी स्वीच अन गर्ने ।
- (आ) होपरबाट बीउ अत्यन्त तीव्र गतिमा घुमिरहेको डिस्कमा खस्छ । उपकरणमा सृजना भएको सेन्ट्रीफ्यूगल बलको कारणले बीउ मिसिँदै दुई भागमा विभाजित भई नमुनाको बीउ जम्मा हुने भाँडामा जम्मा हुन्छ ।
- (इ) यसपछिको प्रकृया माथि कोनिकल डिभाइडरमा उल्लेख गरेजस्तै अपनाउनु पर्छ ।
- (ई) यो बीउ मिसाउने तथा भाग लगाउने उपकरणको प्रयोग गर्दा जहिले पनि उपकरणमा रहेको मिलाउन मिल्ने खुट्टाको सहायताले उपकरणलाई चारैतिर नढल्कने गरी लेवल मिलाएर राख्नुपर्छ । अन्यथा यसबाट भरपर्दो तथा विश्वासिलो कार्य नमुना प्राप्त गर्न कठिन हुन्छ ।

(ग) स्वाइल टाइप डिभाइडर :

- (अ) बीउ मिसाउने तथा भाग लगाउने तरिका कोनिकल डिभाइडरको जस्तै हो ।
- (आ) यस उपकरणमा एउटा होपर, लाइनमा रहेका च्यानेल अथवा डक्ट, दुईवटा बीउ जम्मा हुने भाँडा र बीउ खन्याउन विभिन्न आकारका भाँडा हुन्छन् ।
- (इ) होपरमा १८ वटा जोडिएका च्यानेल हुन्छन् । यी च्यानेलहरू सीधा लाइनमा रहेका हुन्छन् ।
- (ई) होपरमा बीउ खन्याउँदा एकनासले च्यानेलको पुरै लम्बाईमा पर्ने गरी खन्याउनु पर्छ ।
- (उ) यो उपकरण टाँसिने तथा अन्य सबै प्रकारका बीउलाई उपयुक्त मानिन्छ ।

(२) हातले आधा गर्ने तरिका :

- (क) यो तरिका सबै प्रकारका बीउलाई उपयुक्त मानिन्छ ।
- (ख) यस विधिमा नमुनालाई हातले दुई भागमा बाँडिन्छ र हरेक भागलाई पुनः दुई भागमा बाँडी चार खण्ड बनाईन्छ । प्रत्येक खण्डलाई पुनः दुई भाग गर्दा यस्ता ८ वटा स-साना भागहरूमा विभाजित हुन्छ ।
- (ग) यसरी तयार पारेको ८ भागलाई अक्रमबद्ध ढंगबाट एक भाग लिने र एक भाग छोड्दै जाने । यसरी एक पटकमा जम्मा ४ वटा भागहरू बाँकी रहन्छन् ।
- (घ) त्यसपछि प्रत्येक पटक नमुनालाई घटाउँदै लान माथि उल्लेख गरिएको प्रक्रियालाई दोहोर्‍याउने ।
- (ङ) नियमानुसार तोकिएको भन्दा हल्का केही बढी तौलमा कार्य नमुना प्राप्त भए पछि यो कार्य बन्द गर्ने ।

(३) हातले आधा गर्ने सुधारिएको तरिका :

- (क) यो तरिकामा हात र उपकरणको प्रयोग गरिन्छ ।
- (ख) उपकरणमा एउटा ट्रेभिन्न ग्रिड जडान गरिएको हुन्छ जसमा उत्तिकै नाप र आकारको क्यूविक सेल हुन्छन् । उपकरणको माथिको भाग खुला हुन्छ भने तलको पिँध कुनै खुला कुनै बन्द रहेका हुन्छन् ।
- (ग) नमुनालाई राम्रोसँग मिसाई सकेपछि बीउलाई ग्रिड माथि एकनासले पर्ने गरी खसालिन्छ ।
- (घ) जब ग्रिडलाई उचालिन्छ बीउको आधा भाग उपकरणमा रहन्छ भने आधा भाग ट्रेमा खस्छ ।
- (ङ) प्रत्येक पटक नमुनालाई घटाउँदै लान माथि उल्लेख गरिएको प्रक्रियालाई दोहोर्‍याउँदै जानु पर्छ ।
- (च) नियमानुसार तोकिएको भन्दा हल्का केही बढी तौलमा कार्य नमुना प्राप्त नभइन्जेलसम्म यो प्रक्रियालाई निरन्तरता दिनु पर्छ ।

(४) चम्चाको प्रयोग गर्ने तरिका :

- (क) चम्चाको प्रयोग केवल नटाँसिने सिंगल सिडेड स्पेसिसको लागि मात्र सिफारीस गरिएको छ ।
- (ख) बीउको स्वास्थ्य परीक्षणको लागि कार्य नमुना बनाउन यो विधि उपयुक्त मानिन्छ ।
- (ग) यो तरिकाको लागि ट्रे, स्पाचुला र चम्चाको आवश्यकता पर्छ ।

- (घ) नमुनालाई ट्रेमा राखेर राम्रोसँग मिसाई सकेपछि ट्रेलाई फेरी हल्लाउनु हुँदैन ।
- (ङ) स्पाचुलालाई एक हातमा र चम्चालाई अर्को हातमा समात्ने र दुबैको प्रयोग गरेर ट्रेको कम्तिमा ५ ठाउँबाट अक्रमबद्ध ढंगबाट प्रार्थमिक नमुनाहरू लिने ।
- (च) नियमअनुसार तोकिएको तौलभन्दा हल्का केही बढी तौलमा कार्य नमुना प्राप्त नभइन्जेलसम्म माथि उल्लेख गरिएको प्रक्रियालाई निरन्तरता दिनु पर्छ ।

१२. **कार्य नमुनाको तौल** : प्रयोगशालामा परीक्षणको लागि तयार गरिने कार्य नमुनाको न्यूनतम तौल अनुसूची-५ मा उल्लेख भए बमोजिम हुनेछ, तर यस्तो नमुनाको तौल एक हजार ग्रामभन्दा बढी हुनु हुँदैन । एउटा कार्य नमुनामा सरदर दुई हजार पाँच सय बीउहरू हुनेछन् ।

१३. **प्रयोगशालामा नमुनाको भण्डारण** : बीउ परीक्षण र नमुना लिएको समयको अन्तराललाई सकेसम्म कम गर्न छिटोभन्दा छिटो नमुना परीक्षण गर्नु पर्छ । कुनै कारणवश परीक्षण कार्य ढिला हुने भएमा चिस्यान परीक्षण गर्नु पर्ने बाहेकका अन्य नमुनाहरूलाई हावादार शीतल कोठामा भण्डारण गरी राख्नु पर्छ । परीक्षण पश्चात बाँकि रहेको बीउको नमुनालाई कम्तिमा एक वर्षसम्म गुणस्तरमा कुनै असर नपर्ने गरी वातानुकूलित भण्डारमा सुरक्षित साथ राख्नु पर्छ ।

१४. **नमुना लिँदा ध्यान दिनु पर्ने विशेष कुराहरू** : (१) बीउ बिजनको नमुना सङ्कलन बीउ बिजन नमुना सङ्कलकको अनुमति प्राप्त गरेको ब्यक्ति वा निजको सुपरिवेक्षणमा मात्र गर्नु पर्छ ।

(२) बीउ बिजन नमुना सङ्कलकले बीउ गोदामको जुनसुकै ठाउँबाट नमुना लिन सक्ने गरी बोराहरू चाड लगाइएको हुनु पर्छ । यदि बीउका बोराहरू व्यवस्थित तरिकाले राखिएका छैनन् भने व्यवस्थित तरिकाले राख्न लगाएर मात्र नमुना लिनु पर्छ ।

(३) बीउ बिजन नमुना सङ्कलकले नमुना लिनु अगाडि बीउको लट, प्रत्येक लटको सङ्केत, बीउको परिमाण अनुसार बोराको संख्या सम्बन्धमा पूर्ण जानकारी लिएर सम्पूर्ण लटको प्रतिनिधित्व गर्न सक्ने खालको नमुना लिनु पर्छ ।

(४) बाली निरीक्षक/बीउ बिजन नमुना सङ्कलकले सकेसम्म नमुना सङ्कलन स्थलमा नै बीउको चिस्यान परीक्षण गर्नु पर्छ । बीउमा चिस्यान बढी भएको पाइएमा तुरुन्त सुकाउने सुझाव दिनु पर्छ । नमुना सङ्कलन स्थलमा चिस्यान जाँच नमिल्ने भए वा परीक्षण गर्ने उपकरण नभए तुरुन्त नियम अनुसारको परिमाणमा नमुना तयार गरी चिस्यान नछिर्ने भाँडामा सील गरेर निजको प्रयोगशालामा चिस्यान परीक्षण गर्न पठाउनु पर्छ ।

(५) बोरामा ट्रायर घुसार्दा बन्ने प्वाललाई ट्रायरको चुच्चोले बोराको धागो तलमाथि दायँबायाँ सारी बन्द गरी दिनु पर्छ । प्लाष्टिकको भित्री भएको बोराको हकमा मुख खोलेर नमुना भिक्नुपर्छ । यदि मुख नखोलिकन नमुना भिकेको खण्डमा ट्रायर घुसार्दा बनेको प्वाललाई कडा टेपले टाली दिनु पर्छ ।

१५. **कार्यविधिमा संशोधन** : यो कार्यविधिमा राष्ट्रिय बीउ बिजन समितिको सिफारिसमा नेपाल सरकारले आवश्यक संशोधन तथा थपघट गर्न सक्नेछ ।

अनुसूची-१
(दफा ३ को उपदफा (१) संग सम्बन्धित)

ऐन प्रयोजनको लागि बीउ बिजन नमुना लिएको सूचना

नेपाल सरकार
कृषि विकास मन्त्रालय
कृषि विभाग
क्षेत्रीय कृषि निर्देशनालय,
जिल्ला कृषि विकास कार्यालय,
.....

विषय: ऐन प्रयोजनको लागि बीउ बिजन नमुना लिएको बारे ।

श्री (बीउ बिजन धनीको नाम)

मैले तपाईंको बीउ बिजन पसल / भण्डारबाट तलका साक्षीहरूको रोहवरमा बीउ बिजनको नमुना लिई बीउ बिजन परीक्षण प्रयोगशालामा विश्लेषणको लागि पठाउन लागेको ब्यहोरा यस पत्रबाट सूचित गर्दछु ।

बीउ बिजन नमुना सङ्कलक

दस्तखत :

नाम :

मिति :

साक्षीहरू:

नाम

ठेगाना

दस्तखत

१.

२.

अनुसूची-२
(दफा ३ को उपदफा (२) संग सम्बन्धित)

नमुनासाथ पठाउने पत्र

नेपाल सरकार
कृषि विकास मन्त्रालय
कृषि विभाग
क्षेत्रिय कृषि निर्देशनालय,
जिल्ला कृषि विकास कार्यालय,
.....

विषय : बीउ बिजनको नमुना पठाएको बारे ।

श्री बीउ बिजन विश्लेषकज्यू
केन्द्रिय/ क्षेत्रिय बीउ बिजन प्रयोगशाला
.....

यस पत्रसाथ निम्न विवरण अनुसारको वटा बीउ बिजनको नमुना पठाईएको छ । उक्त नमुनाहरू तोकिएको विधि अनुसार विश्लेषण गरी यथासक्य छिटो नतिजा उपलब्ध गराई दिनु हुन अनुरोध गरिन्छ ।

नमुनाको विवरण :

- क. नमुनाको क्रम संख्या :
ख. नमुना लिएको ठाउँ र मिति :
ग. विश्लेषणको लागि पठाईएको बीउको अवस्था र किसिम :

बीउ बिजन नमुना सङ्कलक
दस्तखत :
नाम :
मिति :

अनुसूची-३
(दफा ३ को उपदफा (२), र दफा ७ को उपदफा (२) खण्ड (घ) संग सम्बन्धित)

नेपाल सरकार
कृषि विकास मन्त्रालय
कृषि विभाग
क्षेत्रिय कृषि निर्देशनालय,
जिल्ला कृषि विकास कार्यालय,
.....

बीउ विजनको नमुना विवरण फाराम

प्रयोगशाला परीक्षण नं. :
नमुना प्राप्त मिति :
कैफियत :
(प्रयोगशालाले मात्र भर्ने)

बीउको प्रकार/वाली/जात :

सिफारिस क्षेत्र :

बीउको स्तर (✓ चिन्ह लगाउने)

(क) प्रमाणिकरण गरिएको बीउ विजन र स्तर

[] प्रजनन् बीउ [] मूल बीउ, [] प्रमाणित बीउ, [] उन्नत बीउ [] हाईब्रिड [] अन्य (कुनै भए जनाउने) :

(ख) सङ्केतपत्र लगाइएको बीउ विजन र स्तर

[] प्रजनन् बीउ [] स्रोत बीउ, [] लेवल बीउ, [] उन्नत बीउ [] हाईब्रिड [] अन्य (कुनै भए जनाउने) :

परीक्षणको किसिम (✓ चिन्ह लगाउने)

[] शुद्धता, [] उमारशक्ति, [] चिस्यान, [] स्वास्थ्य, [] अन्य वालीको बीउको संख्या निर्धारण, [] १००० दानाको तौल, [] अन्य (कुनै भए जनाउने)

यदि बीउ विश्लेषण अत्यन्त जरुरी भए कारण सहित उल्लेख गर्ने :

बीउको लट नं. वा संकेत :

बीउको लटको परिमाण : (के.जी.)

लटमा बोरा वा अन्य भाँडाको संख्या :

प्राथमिक नमुनाहरूको संख्या :

बीउ उपचारित भए

विषादिको नाम : मात्रा : ग्राम प्रति के.जी. बीउ

उत्पादन वर्ष :

नमुना लिएको मिति : नमुना लिएको स्थान :

बीउ विजन विक्रेता/संस्थाको नाम :

ठेगाना :

नमुना लिने वा पठाउनेको नाम र पद : हस्ताक्षर :

नमुना लिने वा पठाउनेको कार्यालय र ठेगाना :

कैफियत: (यदि केही भएमा उल्लेख गर्ने) :

अनुसूची-४
(दफा ३ को उपदफा (३) संग सम्बन्धित)

बीउ बिजन बिक्री वितरण गर्न रोक लगाइएको जानकारी

नेपाल सरकार
कृषि विकास मन्त्रालय
कृषि विभाग
क्षेत्रिय कृषि निर्देशनालय,
जिल्ला कृषि विकास कार्यालय,
.....

श्री (बीउ धनी),
.....

उपरोक्त सम्बन्धमा तपाईं कहाँ भएको बालीको जातको बीउ लट नं. बाट नमुना सङ्कलन गरीके.जी./ ग्राम बीउको नमुना बीउ बिजन ऐन प्रयोजनको लागि परीक्षण गर्न केन्द्रिय बीउ बिजन परीक्षण प्रयोगशाला, मा पठाईएकोले परीक्षणको नतिजा प्राप्त नहुँदासम्म तपाईंको बीउ बिजन भण्डार तथा पसलमा तपसिलमा उल्लिखित साक्षीको रोहवरमा सिलबन्दी गरी बिक्री वितरण गर्न रोक लगाइएको छ ।

बीउ बिजन नमुना सङ्कलक वा बाली निरीक्षक

दस्तखत :

नाम :

ठेगाना :

मिति :

साक्षीहरू:

क्र.सं. नाम

ठेगाना

दस्तखत

१.

२.

अनुसूची-५
(दफा ३ को उपदफा (४), दफा १० को उपदफा (४), तथा दफा १२ संग सम्बन्धित)

नेपाल सरकार
कृषि विकास मन्त्रालय
कृषि विभाग
क्षेत्रिय कृषि निर्देशनालय,
जिल्ला कृषि विकास कार्यालय,
.....

विभिन्न बालीहरूको लागि निर्धारित नमुनाको तौल

क्र.सं.	बाली	अंग्रेजी नाम	बालीको वैज्ञानिक नाम	लटको अधिकतम् तौल (के.जी.)	परीक्षणार्थ पठाइने नमुनाको न्युनतम् तौल (ग्राम) ^१	कार्य नमुनाको न्युनतम् तौल (ग्राम)
क	खाद्यान्न बाली					
१	धान	Paddy/ Rice	<i>Oryza sativa</i> L.	३००००	७००	७०
२	मकै	Maize	<i>Zea mays</i> L.	४००००	१०००	९००
३	गहुँ	Wheat	<i>Triticum aestivum</i> L.	३००००	१०००	१२०
४	कोदो	Millet	<i>Eleusine coracana</i> (L.) Gaertn.	१००००	६०	६
५	जौ	Barley	<i>Hordeum vulgare</i> L.	२००००	१०००	१२०
६	मिठे फापर	Buckwheat	<i>Fagopyrum esculentum</i> Moench	१००००	६००	६०
७	तिते फापर	Buckwheat	<i>Fagopyrum tataricum</i>	१००००	६००	६०
ख	दलहन बाली					
१	भटमास	Soybean	<i>Glycine max</i> (L.) Merr.	३००००	१०००	५००
२	मुसुरो	Lentil	<i>Lens culinaris</i> Medik.	३००००	६००	६०
३	चना	Chick Pea	<i>Cicer arietinum</i> L.	२००००	१०००	१०००
४	बोडी	Cowpea	<i>Vigna unguiculata</i> (L.) Walp.	२००००	१०००	४००
५	रहर	Pigeonpea	<i>Cajanus cajan</i> (L.) Millsp.	२००००	१०००	३००

६	मास	Black Gram	<i>Vigna mungo (L.) Hepper</i>	२००००	१०००	७००
७	मुद्ग	Green Gram	<i>Phaseolus aureus</i>	२००००	१०००	१२०
ग	तेल वाली					
१	बदाम	Groundnut	<i>Arachis hypogaea L.</i>	३००००	१०००	१०००
२	तोरी/ सस्युं/ रायो	Mustard and Rape	<i>Brassica spp.</i>	१००००	७०/४०	७/४
३	तील	Sesame seed	<i>Sesamum indicum L.</i>	१००००	७०	७
४	भुसेतील	Niger	<i>Guizotia abyssinica</i>	१००००	१५०	१५
५	कुसुम (स्याफ फलावर)	Safflower seed	<i>Carthamus tinctorius L.</i>	२५०००	९००	९०
६	सूर्यमुखी ^२	Sunflower seed	<i>Helianthus annuus L.</i>	२००००	१०००	२००
७	आलस ^२	Linseed	<i>Linum usitatissimum L.</i>	१००००	१५०	१५
घ	औद्योगिक वाली					
१	सूर्ती	Tobacco	<i>Nicotiana tabacum L.</i>	१००००	५	०.५
२	कपास	Cotton	<i>Gossypium spp.</i>	२००००	१०००	३५०
३	जुट	Jute	<i>Corchorus spp.</i>	१००००	१५०	१५
ङ	तरकारी					
१	आलु	Potato	<i>Solanum tuberosum L.</i>	१००००	२५	१०
२	काउली	Cauliflower	<i>Brassica oleracca var. botrytis</i>	१०००	१००	१०
३	बन्दागोवी	Cabbage	<i>Brassica oleracca var. capitata</i>	१००००	१००	१०
४	ग्याँठगोवी	Knol Knol	<i>Brassica oleracea L. var gangylodes</i>	१००००	१००	१०
५	ब्रोकाउली	Broccoli	<i>Brassica oleracea L.</i>	१००००	१००	१०
६	मुला	Radish	<i>Raphanus sativus L.</i>	१००००	३००	३०
७	सलगम	Turnip	<i>Brassica rapa L.</i>	१००००	७०	७
८	रायोसाग	Broad Leaved Mustard	<i>Brassica juncea</i>	१००००	१६०	१६
९	प्याज	Onion	<i>Allium cepa L.</i>	१००००	८०	८
१०	गोलभेडा	Tomato	<i>Lycopersicon esculentum Mill.</i>	१००००	१५०	१७
११	गाजर	Carrot	<i>Daucus carota L.</i>	१००००	३०	३
१२	तनेबोडी	Asparagus bean	<i>Vigna sesquipedalis</i>	२००००	१०००	४००
१३	घिउसिमी	Hyacinth bean	<i>Dolichos lablab</i>	२००००	१०००	६००
१४	केराउ	Pea	<i>Pisum sativum L. s.l.</i>	२५०००	१०००	९००

१५	खुर्सानी/ भेडे खुर्सानी	Chilli/ Hot-pepper	<i>Capsicum spp.</i>	१००००	१५०	१५
१६	भण्टा	Egg Plant	<i>Solanum melongena</i> L.	१००००	१५०	१५
१७	घिरौला	Sponge Gourd	<i>Luffa acutangula</i> (L.) Roxb.	२००००	१०००	४००
१८	काँक्रो	Cucumber	<i>Cucumis sativus</i> L.	१००००	१५०	७०
१९	फर्सी	Pumpkin	<i>Cucurbita pepo</i> L.	२००००	१०००	७००
२०	स्वासफर्सी	Squash	<i>Cucurbita maxima</i>	२००००	१०००	७००
२१	स्वीसचार्ड	Swisschard	<i>Beta vulgaris</i> L. (all varieties)	२००००	५००	५०
२२	तीतेकरेला	Bitter Gourd	<i>Momordica charantia</i>	२००००	१०००	४५०
२३	रामतोरीया	Okra	<i>Abelmoschus esculentus</i> (L.) Moench	२००००	१०००	१४०
२४	पालुङ्गो	Spinach	<i>Spinacia oleracea</i> L.	१००००	२५०	२५
२५	तर्बुजा	Water Melon	<i>Citrullus lanatus</i> (Thunb.) Matsum. & Nakai	२००००	१०००	२५०
२६	लौका	Bottle Gourd	<i>Lagenaria siceraria</i>	२००००	७००	७०
२७	पाटेघिरौला	Ridge Gourd	<i>Luffa acutangula</i>	२००००	१०००	४००
२८	धनियाँ	Corriander	<i>Coriandrum sativum</i>	१००००	५००	५०
२९	चिचिण्डा	Snake Gourd	<i>Trichosanthus anguina</i>	२००००	१०००	२५०
३०	कुरिलो	Asparagus	<i>Asparagus officinalis</i>	२००००	१०००	१००
३१	पार्सले	Parsley	<i>Petroselinum crispum</i>	१००००	४०	४
३२	पाकचोय	Pakchoya				
३३	जिरीको साग	Lettuce	<i>Lactuca sativa</i> L.	१००००	३०	३
३४	चुकन्दर	Chukander	<i>Ipomea batatas</i> (L.)	२००००	५००	५०
३५	चाईनिज बन्दा	Chinese Cabbage	<i>B.pekinensis/ B.chinensis</i>			
३६	बकुल्ला ^२	Broad Bean	<i>Vicia faba</i> L.	२५०००	१०००	७००
३७	भाँगोसिमी ^२	Pole Bean	<i>Phaseolus vulgaris</i> L.	३००००	१०००	७००
च	घाँसे बाली					
१	जै	Oat	<i>Avena sativa</i> L. and <i>A. sterilis</i> L. var <i>culta</i>	२००००	१०००	१२०
२	क्लोभर	Clover	<i>Trifolium repens</i>	१००००	२५	२
३	कोउच घाँस ^२	Couch grass	<i>Agropyron</i> spp.	१००००	६०	६
४	सिलिण्डर घाँस ^२	Slender foxtail/Black grass	<i>Alopecurus pratensis</i> L.	१००००	३०	३
५	बेन्ट घाँस ^२	Bent grass	<i>Agrostis</i> spp.	१००००	१० (२५)	१ (०.२५)

६	अम्रिसो ^२	Brome/Amriso	<i>Bromus</i> spp.	१००००	२००	२०
७	जंगली जै ^२	Wild oat	<i>Avena</i> spp.	३००००	१०००	१२०
८	कास्नी ^२	Kasni	<i>Cichorium intybus</i> L.	१००००	५०	५
९	राई घाँस ^२	Rye grass	<i>Lolium</i> spp.	१००००	६०	६
१०	फर्चा घाँस ^२	Phurcha grass	<i>Elymus</i> spp.	१००००	८०	८
११	बर्सिम	Berseem	<i>Trifolium alexandrinum</i> L.	१००००	६०	६
१२	टियोसिन्टे ^२	Teosinte	<i>Euchlaena maxicana</i>	२००००	१०००	९००
१३	भेच ^२	Vetch	<i>Vicia sativa</i> L.	३००००	१०००	१४०
१४	दिनानाथ घाँस ^२	Dinanath grass	<i>Pennisetum clandestinum</i> Hochst. ex Chiov.	१००००	७०	७
१५	सुडान घाँस ^२	Sudan grass	<i>Sorghum sudanense</i> (Piper) Stapf	१००००	२५०	२५
१६	शाफ्टल ^२	Shaftal	<i>Trifolium resupinatum</i> L.	१००००	२०	२
१७	दुबो ^२	Doob/Dubo	<i>Cynodon dactylon</i> (L.) Pers.	१००००	१०	१
१८	भेल्भेट बीन ^२	Velvet bean	<i>Stizolobium</i> spp.	२००००	५००	५०
१९	सेटारिया घाँस ^२	Nandi grass/Pigeon grass/Setaria ghans	<i>Setaria</i> spp.	१००००	९०	९
२०	राईस बीन ^२	Rice bean/Red bean	<i>Vigna umbellate</i>	३००००	१०००	७००
२१	लालचरी ^२	Lal chari/Lekali banso	<i>Poa pratensis</i> L.	१००००	५	१
२२	रोड्स घाँस ^२	Rhodos ghans	<i>Chloris gayana</i> Kunth	१००००	१०	१
२३	धामन घाँस ^२	Dhaman grass/Chare ghans/Bird wood grass	<i>Cenchrus setiger</i> Vahl	२००००	१५०	१५
२४	गुवार ^२	Cluster bean/Guar	<i>Cyamopsis tetragonoloba</i> (L.) Taub.	२००००	१०००	१००
२५	बफेल घाँस ^२	Buffel grass	<i>Cenchrus ciliaris</i> L. (fascicles)	१००००	६०	६
२६	एमपी चरी ^२	MP chari	<i>Digitaria</i> spp.	१००००	१२	१.२
२७	स्टाईला ^२	Stylo	<i>Stylosanthes</i> spp.,	१००००	७०	७
२८	ल्यावल्याव बीन ^२	Lab lab bean	<i>Lablab purpureus</i> (L.) Sweet	२००००	१०००	६००
२९	कोक्सफुट ^२	Cock's foot	<i>Dactylis glomerata</i> L.	१००००	३०	३
३०	डेस्मोडियम ^२	Desmodium	<i>Desmodium intortum</i> (Mill.) Urb.	१००००	४०	४
३१	जोहन्सन घाँस ^२	Johnson grass	<i>Sorghum halepense</i> (L.) Pers.	१००००	९०	९
३२	धराफ घाँस ^२	Dharaf grass	<i>Andropogon</i> spp.	१००००	१००	१०
३३	जुनेलो घाँस ^२	Junelo ghans/Jowar	<i>Sorghum bicolor</i> (L.) Moench	३००००	९००	९०
३४	गुईनिया ^२	Gunea grass	<i>Panicum maximum</i>	१००००	२०	२
३५	लुसर्न ^२	Lucern	<i>Medicago sativa</i> L.	१००००	५०	५
३६	नेपियर ^२	Napier grass/Elephant grass	<i>Pennisetum</i> spp.	१००००	१५०	१५
३७	मार्भेल घाँस ^२	Marvel grass	<i>Dichanthium aristatum</i> (Poir.) C.E. Hubb.	१००००	३०	३

३८	ईण्डियन क्लोभर ^२	Indian clover	<i>Melilotus</i> spp.	१००००	५०	५
३९	ब्ल्यु पेनिक ^२	Blue panic	<i>Panicum antidotale</i> Retz.	१००००	२०	२
४०	सिकेल ^२	Secale	<i>Secale cereale</i> L.	३००००	१०००	१२०
४१	लुपिन ^२	Lupin	<i>Lupins albus</i> L.	३००००	१०००	४५०

नोट : ^१ = अन्य स्पेसिज गणनाको लागि कार्य नमुनाको तौल (ग्राम) पनि परीक्षणार्थ पठाइने नमुनाको तौल बराबर हुनेछ ।

^२ = नेपालमा सूचिकृत नभएका बालीहरू

अनुसूची-६
(दफा ३ को उपदफा (५) संग सम्बन्धित)

लट बनाउने तथा लट नम्बर राख्ने तरिका

बीउको लट

भौतिक एवम् अन्य गुणहरू समान रहेको तथा विशेष संकेतबाट छुट्याउन सकिने निश्चित परिमाणको बीउलाई बीउको लट भनिन्छ। बीउको लट बनाउँदा एकै कृषकको एउटै प्लटमा वा एकै खेतबारीको विभिन्न प्लटहरूमा वा एकै ठाँउको एकै किसिमको जलवायु भएको स्थानका विभिन्न बीउ उत्पादकहरूले उत्पादन गरेको एकै प्रकारको बाली, जात, स्तर, र गुणस्तर भएको बीउको परिमाणलाई आवश्यकता अनुसार मिसाएर लट बनाउन सकिन्छ। लट बनाउँदा एउटा बीउ उत्पादकको एउटा लट बनाउन सकेमा बीउको गुणस्तरमा एकरूपता कायम गर्न सजिलो हुन्छ। एकभन्दा बढी कृषकहरूले उत्पादन गरेको बीउ एक ठाउँमा मिसाई लट बनाउँदा निम्न कुराहरूमा विशेष ध्यान दिनु पर्छ।

- एकै जलवायु र एकै समयमा उत्पादन गरेको।
- बाली, जात र स्तर समान भएको
- भौतिक गुण र चिस्यानमा समानता भएको।
- बीउको उमारशक्ति ५ प्रतिशतभन्दा फरक नभएको।

बीउको एउटा लटलाई अन्य लटसंग छुट्याउन विशेष प्रकारको संकेत नम्बर वा लट नम्बर दिनु पर्छ। लट नम्बर राख्ने विधि तल वर्णन गरिएको छ।

लटको संकेत नम्बर राख्ने विधि

नेपालमा उत्पादित बीउको लट नम्बरमा चार भाग हुन्छन्। लट नम्बरमा लेखिएको पहिलो भागले उत्पादन भएको महिना र वर्ष, दोश्रो भागले उत्पादन गरेको जिल्ला, तेश्रो भागले प्रशोधन कारखानाको संकेत नम्बर र चौथो भागले उत्पादकको संकेत नम्बर जनाउँछ। लट संख्याको चारै भागलाई (-) चिन्ह राखी छुट्याउनु पर्छ।

पहिलो भाग

पहिलो भागले महिनाको साङ्केतिक शब्द र वर्षको साङ्केतिक अङ्कलाई जनाउँछ। यो भागले कुन वर्षको कुन महिनामा उक्त बाली काटिएको थियो भन्ने बुझाउँछ। महिनाको छोटकरी रूप असार बाहेक अन्य महिनाको सुरुको एक अक्षर हुन्छ भने असारको “असा” लेख्ने गरिन्छ। वर्षको लागि अन्तिमका दुई अङ्क लेख्ने गरिन्छ। जस्तै ७२ भन्नाले २०७२ साल भन्ने जनाउँछ। महिनाको छोटकरी रूप निम्न अनुसार हुनेछ।

महिना	छोटकरी रूप	महिना	छोटकरी रूप
बैशाख	बै	कार्तिक	का
जेष्ठ	जे	मंसिर	मं
असार	असा	पूष	पू
श्रावण	श्रा	माघ	मा
भाद्र	भा	फाल्गुण	फा
असोज	अ	चैत्र	चै

दोश्रो भाग

महिना र वर्ष पछिको भागले उत्पादन भएको जिल्लालाई जनाउँछ। यस भागमा कुनै जिल्लाको सुरुको अक्षर लिइएको छ भने कुनै जिल्लाको पूरै नाम नै राखिएको छ। जिल्लाको छोटकरी रूप निम्नानुसार हुनेछ।

जिल्ला	छोटकरी रूप	जिल्ला	छोटकरी रूप
ताप्लेजुंग	ता	सोलखुम्बु	सो
इलाम	इ	खोटाङ	खो
संखुवासभा	सं	ओखलढुंगा	ओ
तेह्रथुम	ते	उदयपुर	उ

पांचथर	पां	सप्तरी	सप्त
भापा	भा	सिरहा	सिर
पाल्पा	पा	दोलखा	दो
गुल्मी	गु	रामेछाप	रा
धनकुटा	धन	सिन्धुली	सिन्धुली
भोजपुर	भो	महोत्तरी	महो
सुनसरी	सुन्स	सर्लाही	सर्ला
मोरंग	मो	धनुषा	ध
रसुवा	र	नुवाकोट	नु
सिन्धुपाल्चोक	सि	भक्तपुर	भ
काठमाण्डौ	काठ	ललितपुर	ललि
बारा	बारा	धादिङ	धा
अर्घाखांची	अर्घाँ	पर्सा	पर्सा
कपिलवस्तु	क	नवलपरासी	नव
दाङ	दाङ	रुकुम	रुकु
दैलेख	दै	सल्यान	सल्या
बांके	बां	सुर्खेत	सुर्खे
मुगु	मुगू	बर्दिया	बर्दि
हुम्ला	हु	कालीकोट	काली
अछाम	अछा	बझाङ	बझा
दार्चुला	दार्चु	बाजुरा	बाजु
गोरखा	गो	डडेलधुरा	ड
तनहुं	त	मनाङ	मना
वैतडी	वै	लमजुङ	लम
बाग्लुङ	बाग	कंचनपुर	कं
म्याग्दी	म्या	काभ्रेपलाञ्चोक	काभ्रे
चितवन	चि	मकवानपुर	मक
रुपन्देही	रुप	रोल्पा	रो
प्यूठान	प्यु	जाजरकोट	जा
डोल्पा	डोल्पा	जुम्ला	जु
डोटी	डोटी	कैलाली	कै
रौतहट	रौ	कास्की	कास्की
स्याङजा	स्या	पर्वत	पर्व
मुस्ताङ	मुस्ता		

तेश्रो भाग

तेश्रो भागमा अंक लेखिन्छ र त्यसले बीउ प्रशोधन गरेको र संकेतपत्र लगाएको कारखाना वा स्थानलाई जनाउँछ । २०७२ आषाढ मसान्तसम्म संकेत नम्बर लिएका बीउ प्रशोधन कारखानाहरूको विवरण निम्न अनुसार छ ।

प्रशोधन कारखाना	संकेत
बीउ प्रशोधन कारखाना, ईटहरी	०१
बीउ प्रशोधन कारखाना, जनकपुर	०२
बीउ प्रशोधन कारखाना, हेटौडा	०३
बीउ प्रशोधन कारखाना, भैरहवा	०४
बीउ प्रशोधन कारखाना, नेपालगंज	०५
बीउ प्रशोधन कारखाना, दाङ	०६
बीउ प्रशोधन कारखाना, धनगढी	०७
बीउ प्रशोधन केन्द्र, तरहरा	०८
बीउ प्रशोधन केन्द्र, परवानीपुर	०९

बीउ प्रशोधन कारखाना, रामपुर	१०
बीउ प्रशोधन कारखाना, भैरहवा	११
बीउ प्रशोधन कारखाना, खुमलटार	१२
बीउ प्रशोधन कारखाना, लुम्बिनी सिड कं.	१३
बीउ प्रशोधन कारखाना, विरगञ्ज कम्पनी	१४
बीउ प्रशोधन कारखाना, क्षे कृ अ के., लुम्ले	१५
बीउ एग्री प्रशोधन कारखाना, भरतपुर, चितवन	१६
बीउ प्रशोधन कारखाना, भरतपुर, चितवन	१७
बीउ प्रशोधन कारखाना, रा.धा.अ.का., हर्दिनाथ	१८
बीउ प्रशोधन कारखाना, रा.को.बा.अ.का., रामपुर	१९
बीउ प्रशोधन केन्द्र, सा.टे.कं., हेटौडा	२०
बीउ प्रशोधन केन्द्र, बीज वृद्धि कम्पनी प्रा ली., पिठुवा, चितवन	२१
बीउ प्रशोधन कारखाना, मल्ल बीज सप्लायर्स, टाँडी, चितवन	२२
बीउ प्रशोधन कारखाना, सिप्रेड	२३
बीउ प्रशोधन कारखाना, सामुहिक बीज वृद्धि कृ. स., डुमरिया, रौतहट	२४
बीउ प्रशोधन कारखाना, मनोज इन्टरनेशनल, वीरगञ्ज	२५
बीउ प्रशोधन कारखाना, एभरेष्ट सिड क. प्रा.लि., खुमलटार	२६
बीउ प्रशोधन कारखाना, युनिक बीउ उद्योग, धनगढी	२७
बीउ प्रशोधन कारखाना, पहाडी बा.अ.का. काभ्रे, दोलखा	२८
बीउ प्रशोधन कारखाना, कालिका सिड कं.प्रा.लि., भैरहवा	२९
बीउ प्रशोधन कारखाना, उन्नत बीज वृद्धि कृषक समूह, पटिहानी	३०
बीउ प्रशोधन कारखाना, पञ्चशक्ति बीउ क.प्रा.लि., धनगढी	३१
बीउ प्रशोधन कारखाना, इन्टरनेशनल एग्री सिड कं. लिमिटेड, तौलिहवा	३२
बीउ प्रशोधन कारखाना, सियान सिड सर्भिस सेन्टर, थानकोट	३३
बीउ प्रशोधन कारखाना, यूनिभर्सल सिड कम्पनी प्रा. लि., भैरहवा	३४
बीउ प्रशोधन कारखाना, न्यू श्रीराम बीज वृद्धि मल्टि पर्पस कम्पनी प्रा. लि., पार्वतीपुर	३५
बीउ प्रशोधन कारखाना, अन्नपूर्ण बीउ विजन कृषि सहकारी संस्था लि., मानपकडी	३६
श्रोत बीउ उत्पादन फार्म, क्षे.बी.वि. प्रयोगशाला, शुन्दरपुर	३७
अपि हिमाल एग्री एण्ड लाइभस्टक कम्पनी प्रा.लि., धनगडि	३८

चौथो भाग

यो भागले बीउ उत्पादकको संकेत जनाउँछ । बीउ उत्पादकको संकेत अङ्कमा राख्ने गरिन्छ । यदि कुनै बीउ उत्पादकले एक लटमा राख्न सकिने निर्धारित परिमाणभन्दा बढी उत्पादन गरेको रहेछ भने त्यस्तो बीउलाई एक भन्दा बढी लट बनाउनुपर्छ । यस्तो अवस्थामा उत्पादकको संकेत नम्बर उही राख्नु पर्छ, तर संख्याको छेउमा कोष्ठ भित्र रोमन अंकमा (I), (II), (III) लेख्दै जानु पर्छ ।

उदाहरणका लागि लट नम्बर बै ७२-बारा-०३-०२ लेखिएको रहेछ भने त्यसले निम्न कुराहरू जनाउँछ ।

बै ७२ — वैशाख महिना २०७२ सालमा उत्पादन भएको

बारा — बारा जिल्लामा उत्पादन भएको

०३ — बीउ प्रशोधन कारखाना, हेटौडामा प्रशोधन एवम् ब्यागिड (बोराबन्दी) भएको

०२ — बीउ उत्पादकको संकेत नम्बर

नोट : बीउ प्रशोधन, प्रशोधन कारखानाबाट नभई अन्य तरिकाबाट भएको भए सो बापतको प्रशोधन गर्नेको नाम र ठेगाना छोटो लेख्ने ।